

Вадим Гуцул,
здобувач Науково-дослідного
інституту публічного права

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ НАСЕЛЕННЯ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено аналізу міжнародних документів у сфері правової освіти. Доведено, що ратифікація низки міжнародних документів у сфері освіти та захисту прав людини сприяла створенню правового поля для розвитку й функціонування національної правової освіти, що відповідає міжнародним правовим стандартам.

Ключові слова: правова освіта, право на освіту, право на захист власних прав, нормативно-правовий акт, конвенція, хартія, резолюція.

Бібл.: 15.

Гуцул В.

Нормативно-правовое обеспечение правового образования населения: международно-правовой аспект

Статья посвящена анализу международных документов в сфере правового образования. Доказано, что ратификация ряда международных документов в сфере образования и защиты прав человека способствовала созданию правового поля для развития и функционирования национальной правовой образования, соответствующего международным правовым стандартам.

Ключевые слова: правовое образование, право на образование, право на защиту своих прав, нормативно-правовой акт, конвенция, хартия, резолюция.

Hutsul V.

Normative and legal provision of legal education of population: international legal aspects

The article is devoted to the analysis of international documents in the field of legal education. The place of international normative legal acts in the hierarchy of normative legal acts has been considered. Characterization of international educational legislation has been carried out.

Developing an effective legislative framework is an indispensable condition for the formation and implementation of state policy in the field of legal education of the population. Normative legal acts, being forms of expression of law, determine the legal validity and validity of legal norms, the limits of their validity, binding and other properties. The effectiveness of the legal regulation of social relations largely depends on the unity and consistency of the legal system, the orderliness and certainty of the relations of sources of law. Today, due to the fact that Ukraine has ratified a number of international documents in the field of education and human rights protection, a legal framework for the development and functioning of national legal education, which is in line with international legal standards, has been created. In view of the above, the analysis and understanding of international documents is important for the legal regulation of the legal education of the population.

There has been focused on the main provisions of normative legal acts on the protection of human rights. The concept of discrimination, civic education in the context of legal regulation of legal education has been described. It has been emphasized that contemporary international legislation reflects a significant transformation of ideological orientations and consciousness of each person that affects the content of legal education and defines the directions of the legal and regulatory framework for the formation and implementation of the state legal policy on the legal education of the population in Ukraine. Also there has been proved that the ratification of a number of international documents in the area of education and human rights protection contributed to the creation of a legal framework for the development and functioning of national legal education that is in line with international legal standards.

The above shows that contemporary international legislation reflects a significant transformation of ideological orientations and consciousness of each person that affects the content of legal education and defines the directions of the legal and regulatory framework for the formation and implementation of the state legal policy regarding the legal education of the population in Ukraine.

Keywords: legal education, the right to education, the right to defend one's rights, legal act, convention, charter, resolution.

Постановка проблеми. Розробка дієвої законодавчої бази є невід'ємною умовою формування та реалізації державної політики у сфері правової освіти населення. Нормативно-правові акти як форми ви-

раження права зумовлюють юридичну силу і дійсність правових норм, межі їх дії, обов'язковість та інші властивості. Ефективність нормативно-правового регулювання суспільних відносин багато в чому залежить від єдності і несуперечливості правової системи, впорядкованості та визначеності співвідношень джерел права [2, с. 3]. На сьогодні завдяки тому, що Україна ратифікувала низку міжнародних документів у сфері освіти та захисту прав людини, створено правове поле для розвитку й функціонування національної правової освіти, що відповідає міжнародним правовим стандартам. З огляду на викладене аналіз та розуміння міжнародних документів є важливим для нормативно-правового забезпечення правової освіти населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню поняття нормативно-правового акта, їх ієрархії, питань підготовки тощо присвятили праці такі науковці, як: С. С. Алексєєв, М. С. Кельман, О. Ю. Коцюбинська, А. С. Піголкін, О. В. Петришин, П. М. Рабінович, О. Г. Саміло, О. Ф. Скакун, Ю. О. Тихомиров, М. В. Цвік та інші. Адміністративно-правове регулювання суспільних відносин стало предметом вивчення таких дослідників, як: В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, Є. В. Додін, С. В. Ківалов, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, В. В. Лапаєва, Р. С. Мельник, В. Н. Протасов, В. Д. Сорокин, Ю. М. Старілов, С. Г. Стеценко та інші. Нормативно-правове забезпечення правової освіти досліджували О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, Я. В. Зубова, Ю. Ю. Калиновський, С. І. Максимов, О. С. Полякова, В. Я. Тацій, М. П. Требін та інші науковці.

Метою статті є аналіз міжнародних документів у сфері освіти та захисту прав людини, що зумовили розвиток вітчизняного законодавства у сфері правової освіти населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правове регулювання суспільних відносин у сфері правової освіти населення в Україні здійснюється цілісною системою джерел права, що складається із законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів. На законодавчому рівні спроба визначення поняття «нормативно-правовий акт» була зроблена у проекті Закону України «Про нормативно-правові акти» від 21.01.2008 №1343-1 – нормативно-правовий акт - офіційний документ, прийнятий (виданий) уповноваженим на це суб'єктом у визначених законом формі та порядку, який встановлює норми права для неозначеного кола осіб і розрахований на неодноразове застосування [10]. Однак найчастіше знаходимо такі тлумачення цього поняття знаходимо у науковій літературі: офіційний акт-волевиявлення (рішення) уповноважених суб'єктів права, що встановлює (змінює, скасовує) правові норми з метою регулювання суспільних відносин [13, с. 330]; офіційний акт-документ компетентних суб'єктів правотворчості, який містить норми права, що забезпечуються державою. Він є однією з форм існування та вираження норм права, є основною формою права для багатьох правових систем сучасності [1]; офіційний письмовий документ, прийнятий чи виданий уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначеній законодавством формі та за встановленою законодавством процедурою, що спрямований на регулювання суспільних відносин, містить нормативні приписи (має неперсоніфікований характер, розрахований на багаторазове застосування, і його дія не вичерпується одноразовим виконанням) тощо [7, с. 124].

Отже, характеризуючи нормативно-правовий акт слід акцентувати на тому, що це офіційний документ, у письмовій формі, приймається уповноваженим суб'єктом відповідно до певної процедури, закріплює нові або змінює (доповнює, скасовує) діючі норми права, регулює певні суспільні відносини, має неперсоніфікований характер, розрахований на багаторазове застосування, офіційно в установленому порядку доводиться до відома населення.

Кожний нормативно-правовий акт посідає «чітко визначене місце серед інших нормативних актів, відповідно до субординації за юридичною силою» [13], створюючи певну систему. Система нормативно-правових актів розуміється як взаємопов'язана сукупність нормативно-правових актів, яка ієрархічно структурована від актів вищої юридичної сили до актів нижчої юридичної сили та взаємозалежна між актами однакової юридичної сили [10].

Сучасні інтеграційні та глобалізаційні процеси актуалізують роль норм міжнародного права, місце яких в ієрархії нормативно-правових актів за юридичною силою слід визначити, виходячи з норм Закону України «Про міжнародні договори України» від 29.06.2004 № 1906-IV. Відповідно до ст. 19 цього Закону, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору [8].

Визначаючи важливість міжнародних нормативно-правових актів – хартій, декларацій, конвенцій, рекомендацій, ратифікованих Верховною Радою України, слід акцентувати на положеннях, що стосуються сфери правової освіти. І в цьому сенсі ми також будемо підходити з позиції, що правова освіта стосується галузей права та освіти. Отже, розглянемо міжнародні нормативно-правові акти, що регулюють зазначені галузі. Насамперед йдеться про право особи на освіту, закріплене у Загальній декларації прав людини (1948 р.), яка передбачає, що кожна людина має право на освіту. Початкова і загальна освіта має бути безплатною та обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинні бути загальнодоступними, а вища освіта має бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини та основних свобод, а також сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами [3].

Ідея про право кожної людини на безкоштовну та обов'язкову освіту закріплена у Хартії основних прав Європейського Союзу. Окрім того, як і в Загальній декларації прав людини, Хартія передбачає право батьків забезпечувати своїм дітям навчання і виховання відповідно до їх релігійних, філософських і педагогічних переконань (ст. 14) [15].

Всесвітня декларація «Освіта для всіх» 1990 р., Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів», Саламанкська декларація і План дій, 1994 р., Дакарська Декларація, 2000 р., Конвенція ООН щодо осіб з особливими потребами 2005 р. обстоюють право на освіту людей з особливими потребами. Так, Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р. «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» передбачає необхідність визнання державами принципу рівних можливостей у галузі початкової, середньої та вищої освіти для дітей, молоді та дорослих, що мають інвалідність, в інтегрованих структурах. Потрібно забезпечувати, щоб освіта інвалідів було невід'ємною частиною системи загальної освіти, а також, щоби питання, пов'язані з освітою інвалідів, були складовою частиною національного планування в галузі освіти, розробки навчальних програм та організації навчального процесу. Окрім того, зазначена Резолюція виокремлює осіб, яким слід приділяти особливу увагу та відносити до них: дітей самого юного віку, які є інвалідами; дітей-інвалідів дошкільного віку; дорослих-інвалідів, особливо жінок. Зазначений нормативно-правовий акт містить вимоги, виконання яких забезпечить інвалідам можливості в галузі освіти в звичайній школі: а) мати чітко сформульовану політику, яка зрозуміла і прийнятна на рівні шкіл і в більш широких рамках громади; б) забезпечити гнучкість навчальних програм, можливість вносити в них доповнення і зміни; с) надавати високоякісні навчальні матеріали, забезпечити на постійній основі підготовку викладачів і надання їм підтримки [11].

Конвенція про права осіб з інвалідністю закріплює вимоги щодо повного розвитку людського потенціалу, почуття достоїнства, самоповаги та до посилення поваги до прав людини, основоположних свобод і людської багатоманітності; а також щодо ліквідації дискримінації в галузі освіти: «держави-учасниці забезпечують, щоб особи з інвалідністю могли мати доступ до загальної вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і навчання протягом усього життя без дискримінації та нарівні з іншими» [6].

Саламанкська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами (1994 р.) закріплює вимогу проведення реформ у таких напрямках інклюзивної освіти, як: гнучкість навчальних планів; школа; поширення інформації про відповідні висновки наукових досліджень; набір і підготовка педагогічного персоналу; партнерські зв'язки з батьками та громадою [12].

Отже, міжнародні нормативно-правові акти у галузі освіти визначають стандарти правового статусу особи щодо набуття освіти, які включають право на розвиток різних форм освіти (початкової, загальної, професійної, інклюзивної, формальної, неформальної тощо), а також людської особистості на підставі поваги до прав і основних свобод людини; право на рівну участь та доступність освіти для всіх осіб, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження або інших обставин; право на захист порушених прав.

Відповідно до Національної програми правової освіти населення, правова освіта полягає у здійсненні комплексу заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків [9].

Отже, метою правової освіти є не лише отримання певних знань про право, а й формування на їх підставі активної життєвої позиції особистості. У цьому сенсі набувають важливості міжнародні нормативно-правові акти, що визначають основні права особи – Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Декларація про права інвалідів, Конвенція про права дитини, Конвенція про права осіб з інвалідністю та інші.

З огляду на зазначене вище положення особливого значення, окрім знань основних прав людини, набувають права, що спрямовані на практичну реалізацію та захист цих прав, а саме: право на справедливий суд, право на ефективний засіб юридичного захисту, заборона дискримінації. Так, відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Окрім того, кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження [5]. У Загальній декларації прав людини регламентовано, що всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на однаковий їх захист законом. Всі люди мають право на рівний захист від будь-якої дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого будь-якого підбурювання до такої дискримінації [3].

Положення про рівність усіх перед законом та заборону будь-якої дискримінації є основоположним для міжнародних нормативно-правових актів, що регулюють питання освіти загалом та правової, зокрема. Принцип рівності прав, за Резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів», передбачає, що потреби всіх без винятку індивідуумів мають однаково важливе значення, що ці потреби повинні служити основою планування в суспільстві і всі кошти слід використовувати таким чином, щоб кожен індивідуум мав рівні можливості для участі в житті суспільства [11]. Дискримінація у сфері освіти охоплює будь-яке розрізнення, виняток, обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, економічного становища або народження, яке має на меті або наслідком знищення чи порушення рівності відносин у галузі освіти, зокрема: а) закриття для будь-якої особи або групи осіб доступу до освіти будь-якого ступеня або типу; б) обмеження освіти для будь-якої особи або групи осіб нижчим рівнем освіти; с) створення або збереження розділних систем освіти або навчальних закладів для будь-яких осіб або групи осіб, крім випадків, передбачених положенням статті 2 цієї Конвенції; або d) становище, несумісне з гідністю людини, в яке ставиться будь-яка особа або група осіб [4].

Акцентуємо, що сучасна правова освіта спрямована на формування особи з активною громадянською позицією, яка усвідомлює необхідність використання прав людини у своїх подальших діях. У зв'язку із цим у вітчизняному соціумі та законодавстві з'явилося нове поняття «громадянська освіта», яке у Хартії з освіти для демократичного громадянства і освіти у сфері прав людини, затвердженій Комітетом Міністрів у 2010 році, означає навчання, підготовку, підвищення обізнаності, інформацію, практики і діяльність, які мають на меті за рахунок надання учням знань, навичок і розуміння, і розвитку їх ставлення та поведінки, щоб дати їм можливість здійснювати і захищати свої демократичні права та обов'язки в суспільстві, цінувати різноманітність і відігравати активну роль у демократичному житті з метою заохочення та захисту демократії і верховенства права [14].

Висновки. Викладене показує, що сучасне міжнародне законодавство відображає суттєву трансформацію світоглядних орієнтацій та свідомості кожної людини, що впливає на зміст правової освіти та визначає напрями нормативно-правового забезпечення формування та реалізації державної правової політики щодо правової освіти населення в Україні.

Список використаних джерел

1. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Центр навч. л-ри, 2005. 224 с.
2. Джоусе-Иванина М. Нормативно-правовой акт в системе источников российского права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва : МГУ ім. М. В. Ломоносова, 2010. 26 с.
3. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948 №995_015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_015 (дата звернення: 03.05.2019).
4. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти: Конвенція ООН від 14.12.1960. URL: https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_174 (дата звернення: 03.05.2019).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 04.05.2019).
6. Конвенція про права осіб з інвалідністю: Конвенція ООН від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_g71 (дата звернення: 03.05.2019).
7. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ : Атіка, 2005. 240 с.

8. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34. ст. 1166.
9. Про Національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18.10.2001 № 992/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001> (дата звернення: 03.06.2019).
10. Про нормативно-правові акти: Проект Закону України від 21.01.2008 №1343-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=31416 (дата звернення: 08.05.2019).
11. Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306 (дата звернення: 09.05.2019).
12. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами: Декларація ЮНЕСКО від 10.06.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 (дата звернення: 09.05.2019).
13. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.]. Харків : Консум, 2009. 655 с.
14. Хартія з освіти для демократичного громадянства і освіти в області прав людини: Рекомендація CM/Rec (2010) 7 Комітету Міністрів. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education> (дата звернення: 11.05.2019).
15. Хартія основних прав Європейського Союзу: Хартія ЄС від 07.12.2000 №994_524. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524?lang=uk (дата звернення: 11.05.2019).

References

1. Vedernikov, Yu. A. (2005). *Teoriya derzhavi i prava [Theory of state and law]: Navch. posib*. Kyiv: Tsentr navchalnoyi literatury [in Ukrainian].
2. Dzhouse-Ivanina, M. (2010). *Normativno-pravovoy akt v sisteme istochnikov rossiyskogo prava [Normative-legal act in the system of sources of Russian law]: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.01*. Moskva: MGU Im. M.V. Lomonosova [in Russian].
3. *Zagalna deklaratsiya prav lyudini: Deklaratsiya OON [Universal Declaration of Human Rights: United Nations Declaration] vid 10.12.1948 #995_015*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_015 [in Ukrainian].
4. *Konventsia pro borotbu z diskriminatsieyu v galuzi osviti: Konventsia OON [Convention on the Elimination of Discrimination in Education: UN Convention] vid 14.12.1960*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174 [in Ukrainian].
5. *Konventsia pro zahist pravlyudini i osnovopolozhnykh svobod: Konventsia Radi Evropi [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Council of Europe Convention] vid 04.11.1950*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
6. *Konventsia pro prava osib z invalidnistyu: Konventsia OON vid 13.12.2006*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_g71 [in Ukrainian].
7. Malinovskiy, V.Ya. (2005). *Slovník terminiv i ponyat z derzhavnogo upravlinnya [Glossary of Terms and Concepts on Public Administration]*. Kyiv: Atika.
8. *Pro mizhnarodni dogovori Ukrayini: Zakon Ukrayini vid 29.06.2004 [About international treaties of Ukraine: Law of Ukraine from 29.06.2004] # 1906- IV. Vidomosti Verhovnoyi Radi Ukrayini, 34, 1166*.
9. *Pro Natsionalnu programu pravovoyi osviti naseleण्या: Ukaz Prezidenta Ukrayini vid 18.10.2001 [About the National Program of Legal Education of the Population: Decree of the President of Ukraine of October 18, 2001] # 992/2001*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001> [in Ukrainian].
10. *Pro normativno-pravoviakti: Proekt Zakonu Ukrayini vid 21.01.2008 [About normative-legal acts: Draft Law of Ukraine dated January 21, 2008] #1343-1*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=31416 [in Ukrainian].
11. *Rezolyutsiya 48/96 Generalnoyi Asambleyi OON vyd 20 grudnya 1993 roku «Standartni pravilazabezpechennya rlvnih mozhlivostey dlya Invalidiv» [Resolution 48/96 of the General Assembly of the United Nations of 20 December 1993 «Standard Rules for Equal Opportunities for Persons with Disabilities»]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306 [in Ukrainian].

12. *Salamanska deklaratsiya pro printsipi, politiku ta praktichnu dyalnist u galuzi osviti osib z osoblivimi osvItInImi potrebami ta Ramki Diy schodo osviti osib z osoblivimi osvItInImi potrebami: Deklaratsiya YuNESKO vid 10.06.1994. [Salamanca Declaration on Principles, Policies and Practices in the Education of People with Special Educational Needs and the Framework for Action for the Education of Individuals with Special Educational Needs: UNESCO Declaration of 10.06.1994.]*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 [in Ukrainian].
13. Skakun, O. F. (2009). *Teoriya prava i derzhavi [Theory of law and state]: pidruch. [dlya stud. visch. navch. zakl.]*. Kyiv: Konsum [in Ukrainian].
14. *Hartiya z osviti dlya demokratichnogo gromadyanstva i osviti v oblasti prav lyudini: Rekomendatsiya CM/Rec (2010) 7 Komitetu Ministriv [Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education: Recommendation CM / Rec (2010) 7 of the Committee of Ministers]*. Retrieved from <https://www.coe.int/uk/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education> [in Ukrainian].
15. *Hartiya osnovnih prav Evropeyskogo Soyuzu: Hartiya ES vid 07.12.2000 [Charter of Fundamental Rights of the European Union: EU Charter of 12/7/2000] # 994_524*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524?lang=uk [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 18.06.2019.